

NİÇİN MANTIK*

Araştırma Makalesi

Ali Durusoy**

Makale Geliş: 27.03.2020

Makale Kabul: 11.05.2020

Öz

Mantık ilmini kuran ilkçağın büyük filozofu Aristoteles'tir. Aristoteles mantığı; bilgiyi kazanmanın imkânsız olduğunu, bilgi kazanılsa bile bir başkasına iletmenin mümkün olmadığını ileri süren sofistlere karşı kurmuş ve geliştirmiştir. Bu itibarla mantık, bilginin bilimidir. Yani bilgi ve bilgiye dair ne varsa mantığın ilgi alanına girer. Aristoteles, sonrakilerin Organon adını verdiği bu çalışmasıyla sofistleri susturmayı başarmış, sofistlerin insanların ve özellikle genç kuşakların bilgi adına zihinlerini, akıllarını, düşüncelerini karıştırmasını, kuşkuya düşürmesini engellemiştir. Aynı işi, geometri ve diyalektiği kullanarak Platon yapmaya çalışmış ama başarılı olamamıştı. Zira Esirüddin Ebherî'nin de dediği gibi saymak ve ölçmek bilmek değildir. Aristotelesten sonra Organon mantık külliyatı, bilimin ve felsefenin yöntemi olarak kabul edildi. Aynı geleneği ortaçağda Muallim-i sâni Fârâbî ve eş-Şeyhü'r-reîs İbn Sînâ sürdürdü.

Ortaçağda İlkçağda olduğu gibi, mugalatacılar denen bir grup yoktu. Fakat Fârâbî'nin döneminde dilbilimciler mantığa karşı çıktılar, dilbilimi mantığın yerine kullanmak istediler. Yine ortaçağda Müslüman ve Hıristiyan kelamcılar mantık ilmini kelam ilmine dâhil ederek onu kelamın bir aleti olarak gördüler. İman ile ilgili şüpheleri ve sorunları mantık ilmini kullanarak çözmeye çalıştılar. Yeniçağ ve sonrasında ise mantık, felsefe ve bilim arasında paylaşıldı ve mantığa sadece önermeler ve kıyas kaldı. Bazılarınca matematiğe dâhil edildi. Bazılarınca da bir üst dil olarak kabul edildi. Çağımızda ise çeşitli vasıtalar ile yoğun bir bilgi akışı ve kirliliği söz konusu olduğu için mugalatacılarının yeniden iş başında olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumun yıkıcı etkisini engellemek için Aristoteles, Fârâbî

* Bu makale, 11-13 Mayıs 2018'de Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin düzenlediği VII. Mantık Anabilim Dallarını Tanışma ve Danışma Toplantısında yapılan konuşmanın geliştirilmesinden oluşmuştur.

** Prof Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Mantık Ana Bilim Dalı, adurusoy@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4409-0995.

ve İbn Sînâ çizgisindeki mantığa eğitim-öğretim içinde hakettiği değerin verilmesi gerekir. İşte bu tarihi seyir ışığında geçmişten günümüze ‘niçin mantık’ sorusuna, bu çalışmada bazı cevaplar vermeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mantık, mugalata, eğitim-öğretim, gençlik.

Why Logic?

Abstract

The philosopher who established the science of logic is Aristotle. Aristotle posed and elaborated it against the Sophists who argued the possibility of true knowledge. In this respect, logic is also the science of knowledge. Aristotle achieved the triumph against sophists by his works, which were named later as *Organon*. By his logical works, he saved people from confusing and being skeptical because of Sophists. Plato attempted to do the same thing by geometry and dialectics, but he did not achieve. Because counting and measuring is not knowledge. After Aristotle, *Organon* was accepted as the method of science and philosophy. Al-Fārābī and Ibn Sīnā continued the same tradition in Medieval Ages.

On the contrary, of Ancient Ages, there was not any group, which is called Sophists in the middle Ages. However, during the times of al-Fārābī, some linguists wanted to locate linguistics instead of logic. In addition, by asserting that logic is a tool of theology, some theologians attempted to include logic in theology. In the modern age and later, the subject matters of logic are shared by philosophy and science, and only the matters of proposition and syllogism remained to logic. On the one hand, some located logic in mathematics; on the other hand, some accepted logic as a meta-language. In our era, we can say that Sophists have shown up again because of an involution by various means. In order to prevent some destructive effect of this situation, the logical tradition should be appreciated, as it deserves in educational fields.

Keywords: Logic, sophism, education, youth.

NIÇİN MANTIK?

Tartışılmasını istediğim düşüncelerime “Niçin mantık?” sorusunu başlık olarak koymayı uygun buldum. Bu soruyu mantığın konusunu tanımlayarak ve mantık tarihinde geriye doğru kısa bir yolculuk yaparak açmaya çalışacağım.

Bize göre mantığın konusu, Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî (1076-1166), Fahreddin Râzî (1149-1209) ve Nasîruddin Tûsî'nin (1201-1274) söylediği gibi, BİLGİ'dir.¹ Yani bilgi olarak, bilgiyle alakalı ne varsa o, mantığın konusuna girer ve mantığı alakadar eder, mantığı ilgilendirir. Şu halde mantık, Bilgi-bilimdir, Bilginin Bilimidir.

Şimdi mantığın niçin gerekli olduğunu, geniş anlamda mantık tarihini, ilkçağ, ortaçağ ve yeniçağ şeklinde üç döneme ayırarak arz etmeye çalışacağım. Şunu da belirtmeliyim ki buradaki amacım asla mantık tarihi yapmak değildir. Ama tarihten hareketle bugün için mantığın niçin gerekli olduğuna dair bir şeyler söylemeye çalışmaktır.

Hemen her mantıkçının bildiği üzere mantığın tarihsel diyalektiği, mantığın kurucusu Aristoteles'ten (m.ö. 384 – m.ö. 322) bu yana sofistlerin geliştirdiği “eristik” ile Aristoteles'in kurduğu “apodeiktik” arasında sürüp gitmiştir. Arapça mantık geleneğinin diliyle söylersek “mugalata” ile “burhan” arasında yani bilgi imiş gibi olan bilginin yöntemi ile gerçekte bilgi olan bilginin yöntemi arasında veya İbn Sînâ'nın kavramlarını kullanırsam “vehim” ile “akıl” arasında süregelmiştir. Burada mugalata ve burhanın ne olduğunu açıklamaya gerek duymuyorum.

Kısaca söylemek gerekirse sofistlerin insan aklını, türlü hilelerle şaşırtıp yanıltmasını, varlık ile sahici bir temas kurmanın yollarını ve yöntemlerini öğreten mantık engellemektedir. Sofistlerin yıkıcı diyalektiklerini Platon (m.ö. 427 – m.ö. 347) yapıcı bir diyalektik ve

¹ Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî, *el-Kitâbu'l-mu'teber fi'l-hikmeti'l-ilâhiyye*, Tahkik-şerh. Yusuf Mahmud (Duha: Dâru'l-hikme, 2012), cilt 1, 306, 323, 338-339; Fahreddin Razi, “el-Mantıku'l-Kebîr”, neşreden. Turgut akyüz, içinde *Fahreddin er-Râzî'nin el-Mantıku'l-Kebîr'inin Tahkik ve İncelemesi* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 237; Nasîruddîn et-Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, çeviren. Anar Gafarov, Zaur Şükürov (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 17.

özellikle de riyâzî bilimler, yani geometri ile bertaraf etmeye çalışmış ise de başarılı olamamıştır. Atina sokaklarında her köşe başında, üstüne üstlük para da alarak, gençlerin zihinlerini teşviş eden, onları şaşkınlık içinde bırakan, varlıkla sahici bir temas kurmalarını engelleyen, sofistlerin hastalıklı ve yıkıcı tutumlarını, hem duyulara hem de akla hak ettiği değeri veren, gençlere varlığın sesine kulak vermeyi öğütleyen Aristoteles olmuştur. Nitekim Aristoteles'in *Fizik*'i Arapçaya çevrilirken doğanın sesine kulak vermek anlamında “*es-Simâ ‘u’t-Tabî‘î*” ve “*Sem ‘u’l-Kiyân*” adları ile çevrilmiştir. Yine aynı şekilde Aristoteles'in kurmuş olduğu mantığı mükemmel hale getiren İbn Sina da varlığın sesine kulak verme çağrısını “*ولا يجب أن يصغي الرجل العلمى الى ما يفرع اليه القاصرون من أن ذا شريف وذا خسيس بل الى الموجود في نفس الامر* (İlim adamının, ehliyetsiz kimselerin bu üstündür ve bu düşüktür şeklindeki kaçışlarına kulak asmaması, bilakis kendinde mevcûd olan şeye bakması gerekir” diyerek açıkça yinelemiştir.²

Aristoteles mantığın ve bilimin kurucusudur. İnsanı mutluluğa götüren şey bir akıl ve duyu varlığı olan insan doğasını yetkinleştiren doğru bilgi yani bilimsel bilgidir. Mantık ise bize, bizi bilimsel bilgiye götüren aklımızı nasıl kullanacağımızı gösteren bir alettir. Bu itibarla “Kem âlet ile kemâlât olmaz”. Yani sofistlerin mugalata sanatıyla bir yere varılmaz. Kısacası mantıktan ve bilimden gitmeyen yolun sonu karanlıktır.

Aristoteles'in müstakil olarak ele alıp incelediği ve Aristoteles'i izleyen Fârâbî ve İbn Sînâ gibi büyük mantıkçıların da mantık çalışmalarında müstakil olarak yer verdikleri mugalata sanatı, hastalıklı

² İbn Sînâ, *Kitâbu'ş-Şifâ: II. Analitikler*, çeviren. Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006), 78.

zihinlere karşı bağışıklık kazanmak için öğrenilmesi gereken bir sanat olarak değerlendirilmiştir.

Aristoteles ve sonrasının ilkçağlarında mantık; bilim için akli kullanmayı öğreten bir yöntem olarak değerlendirilirken ortaçağ İslam dünyasında; Fârâbî ve İbn Sînâ gibi bir iki istisna dışında ve özellikle de Batı Hıristiyan dünyasında “kelâm”ın yani “teoloji”nin bir aleti olarak görülmüştür.

Burada ne demek istediğimi en iyi anlatan; ortaçağ Hıristiyan ilahiyatı konusunda önemli bir uzman olan Etienne Gilson’un Türkçeye *Ateizmin Çıkmazı* adıyla çevrilen kitabının içinde “Hikmetin Hizmetçileri: Mantık ve Metafizik” başlığını taşıyan bir bölümün bulunmasıdır. (Yazar burada “hikmet” ile “teoloji”yi kastediyor.)³

İslam dünyasında ise durum bundan pek de farklı değildir. Sözelimi Endülüs’te İbn Hazm (994-1064), mantığa dair yazmış olduğu *et-Takrîb li-Haddi’l-Mantık bi’l-Elfâzi’l-Âmmiyye ve’l-Emsileti’l-Fıkhiyye* adlı kitabında mantığın bütün bilimler için bir ölçü (*mi’yâr*) olmasının yanında Kur’ân ve Sünneti doğru anlamak için gerekli olduğunu söylemektedir.⁴

Keza İbn Hazm’dan hemen sonra gelen büyük fıkıh ve kelâm âlimi ve aynı zamanda mantık alanında yaptığı çalışmalarıyla İslâm’ın en büyük mantıkçısı anlamında “Hüccetü’l-İslâm” ünvanıyla anılan Ebû Hâmid Gazzâlî (1058-1111), İbn Sînâ’nın (980-1037) vehim kavramını ödünç alarak vehmin, akıl ve duyuları yanıltabileceğini, insan doğasında bulunan vehim gücünden dolayı insanın hava, su kadar

³ Etienne Gilson, *Ateizmin Çıkmazı*, çeviren. Veysel Uysal (İstanbul: İFAV Yayınları, 1994), 109-110.

⁴ İbn Hazm, *et-Takrîb li-haddi’l-mantık*, çeviren. İbrahim Çapak, Yusuf Arıkaner (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 479, 51, 39.

mantığa ihtiyaç duyduğunu mantığa dair yazmış olduğu *Mi'yâru'l-İlm*'in girişinde ifade eder.⁵

Gazzâlî'den sonra Eşarî kelam geleneğinde de mantık, İbn Sînâ'dan tevârüs edilen metafizikle harmanlanmış Eşarî kelamının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla mantık ve metafizik Râzî, Tûsî, Âmidî (1156-1233), Beyzâvî (1189-1286) ve Taftazânî (1322-1390) gibi kelimcilerin elinde Eşarî kelamının sâdik bir hizmetçisi haline gelmiştir. Çünkü kelimciler “sûfistâiyye” dedikleri mugalatalara karşı İbn Sînâ'dan tevârüs ettikleri mantık ve metafizikle karşı durabileceklerini anlamışlardı. Haklı olarak kelamın ancak bu şekilde toplumsal işlevini yerine getirebileceğini düşünüyorlardı. Fahreddin Râzî *el-Mantıku'l-Kebîr* ve *Risâle fî Zemmi Lezzâti'd-Dünyâ* ve Seyfüddin Âmidî *Dekâiku'l-Hakâik*'in mantık bölümünde bilimleri kendisi ve başkası için “matlûb” ve “maksûd” olan diye tasnif ettikten sonra, “başkası için matlûb olan”ın mantık, “kendisi için maksûd ve matlûb olan”ın nazarî bilimler ve özelde kelam olduğunu belirtirler.⁶

Aristoteles'in kurup İbn Sînâ'nın mükemmel biçimini verdiği mantığın Yeniçağ Batı dünyasında büyük ölçüde bütünlüğünü yitirdiğini belli bölümlerinin belli bilimler arasında parçalandığını söyleyebiliriz. Gerçi ortaçağ İslam dünyasında da, İbn Haldun'un

⁵ el-Gazzâlî, Ebû Hâmid, *Mi'yâru'l-ilm: İlmin Ölçütü*, çeviren. Ali Durusoy, Hasan Hacac (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 29-47.

⁶ Fahreddin Razi, “el-Mantıku'l-Kebîr”, 238-239; Fahreddin er-Râzî, “Risâle fî Zemmi lezzâti'd-dünyâ”, içinde *Fahreddin er-Râzî'nin Gayeci Ahlakı*, Ayman Shihadeh, çeviren. Selime Çınar, Kübra Şenel (İstanbul: Nobel Yayınları, 2016), 263; Seyfüddin el-Âmidî, “Dekâiku'l-Hakâik”, neşreden. Şerefettin Adsoy, içinde *Seyfüddin Âmidî'nin Dekâiku'l-Hakâik Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi* (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2014), 144-145.

(1332-1406) da belirttiği gibi, mantığın önemli bölümlerinin daraltıldığını ve görmezlikten gelindiğini söyleyebiliriz.⁷ Yeniçağa tekrar dönecek olursak mantıkla ilgili şu tespitleri yapmamız mümkündür:

(1). Mantığın kavramlar ve önermelerin doğruluğu konusu mantıktan koparılarak felsefenin bilgi sorunları altında incelenmeye çalışılmıştır.

(2). Fârâbî'nin (870-950) de ifade ettiği gibi mantığın özünü ve gayesini oluşturan⁸ bilimin ve bilimsel bilginin ne olduğunu, nasıl kazanılacağını inceleyen mantığın burhan sanatının konuları metodoloji ve bilim felsefesi adı altında ayrı bir incelemeye konu yapılmıştır.

(3). Mantığa ise sadece önermelerin ve kıyasın sûrî/formel yapılarını incelemek kalmıştır. Bu nedenle hepimizin bildiği gibi mantığın adı da artık mantık değil sûrî mantık/formel mantık olmuştur.

Şimdi şu soruyu soralım: Birliği ve bütünlüğü parçalanmış bir mantık bize ne verebilir?

Sadece önermeden ve kıyastan oluşan sûrî mantığın önermeler kısmı da ondokuzuncu yüzyılda riyâziyeciler tarafından sahiplenilmiştir. Bu riyâziyeciler bir mantık cebri inşa etmişlerdir. Hatta bu işin öncülüğünü yapan Leibniz daha da ileri giderek mantığın tümel bir matematik olduğunu söylemiştir.⁹

Oysa her ciddi mantıkçının bildiği üzere mantık, saymanın ve ölçmenin değil, bilginin ve bilmenin bilimidir. Nitekim Ebherî'nin

⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, çeviren. Ahmed Cevdet Paşa, yayına hazırlayanlar. Yavuz Yıldırım ve diğerleri, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2008), cilt 3, 129-133.

⁸ Ebû Nasr el-Fârâbî, *İhsâu'l-ulûm*, tahkik. Osman Emin (Kahire 1968), 89-90.

⁹ Philip E. B. Jourdain, "The Logical Work of Leibniz", *The Monist* 26, no 4 (1916): 506.

(1200-1265) *Beyânu'l-Esrâr*'da da söylediği gibi¹⁰, saymak ve ölçmek bilmek değildir. Evet, bir açıdan mantık da bir ölçü bilimidir ama azlık-çokluk, büyüklük-küçüklüğün sayısının ve ölçüsünün bilimi değil, bilginin (*ilm*) yani gerçeklik (*hakikat*) ve doğruluğun (*hakk*) ölçüsüdür (*mi'yâr*). Ancak bu da tanım ve kanıt ile olur. İşte bu yüzden İbn Sînâ burhan kitabının adının “Kitâbu'l-burhân ve'l-hadd” yani “Bilimsel kanıt ve tanım kitabı” olmasını önerir.¹¹

Bütün bu açıklamalardan sonra yaklaşık bin yıl önce İbn Hazm'ın daha önce adı geçen *et-Takrîb* adlı eserinde mantığa dair yapmış olduğu tespitlerin bugün de aynen geçerli olduğunu düşünüyorum.¹²

İbn Hazm, kendi çağında mantığa karşı dört tavrın varlığından söz eder.

- (a) Bir kısımları mantık çalışmanın, dolayısıyla mantığın, din dışı olduğunu ileri sürer.
- (b) Bazıları mantığın ne olduğunu bilmeksizin mantığa karşı çıkarlar.
- (c) Diğer bazıları ise mantığı tam öğrenemez, yarım yamalak öğrenip mantığa zarar verirler.
- (d) Mantığı dosdoğru öğrenip hakkını verenler ise çok azdır. Bu durumda İbn Hazm'a göre mantık, hakkı en çok çiğnenen ve gasp edilen bir bilimdir. Dolayısıyla mantık mazlum bir bilimdir ve mazluma yardım etmek ise vacibdir.

¹⁰ Esirüddin el-Ebherî, “Beyânu'l-Esrâr”, neşreden. Nur Belek, içinde *Esirüddin el-Ebherî'nin Beyânu'l-Esrâr Adlı Eseri (Tahkik ve İnceleme)* (Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2018), 74.

¹¹ İbn Sînâ, *Kitâbu'ş-Şifâ: II. Analitikler*, 3.

¹² İbn Hazm, *et-Takrîb li-haddi'l-mantık*, 45-49, 281.

Şimdi bu çağın tanıkları olarak soruyorum: İbn Hazm'ın bu tesbitlerine katılmamak mümkün mü?

Onuncu yüzyıldaki Sîrâfî (893-979) – Mettâ (870-940) örneğinde olduğu gibi, dilbilimciler, mantığa çelme atmışlar, dilbilim ile mantığı özdeş kabul etmişlerdir. Yine çağımızda mantığı dilbilim gibi gören akımlar eksik değildir. Mantığı bir üst dil gibi, dilin metafiziği gibi düşünenler vardır. Daha önce de söylediğim gibi, ondokuz ve yirminci yüzyılda Platon'un yolunu izleyip mantığı matematiğin bir bölümü gibi görüp ona dâhil etmeye çalışan matematikçiler vardır. Mantığın bir çeşit ontoloji veya metafizik olduğunu, belli bir dünya görüşünü dile getirdiğini iddia edenlerin olduğunu da unutmamak gerekir.

İşte bütün bu söylenenleri göz önüne aldığımızda İbn Hazm'ın dediği gibi mantığın ne kadar mazlum bir bilim olduğu görülmektedir.

Oysa mantık, ne dilbilim, ne üstdil, ne matematik ne de metafiziktir. Mantık bu bilimlerin hiçbiri değildir. Ayrıca burada onun bir bilim olup olmadığının, felsefenin bir parçası olup olmadığının tartışıldığını da unutmamak gerekir.

Mantık sadece ve sadece bilgi olarak bilginin bilimidir. Bilgi ise aklımızın varlıkla sahici temas kurmasıdır. Bu durum ise akıl sağlığı yerinde olan insanlar için geçerlidir. Öyleyse mantık öğrenmek ve uygulamak bize akıl sağlığını kazandırmaktadır. Tıpkı ahlak ilminin duygu sağlığını kazandırdığı gibi. Kısaca mantık zihin ve akıl sağlığı için öğrenilmesi vazgeçilmez bir bilimdir. İyiyi, kötüyü, zararlıyı, yararlıyı, doğruyu, yanlış aklını iyi kullanmasını bilen bir zihin temyiz edebilir. İbn Sînâ'nın dediği gibi, mantığı öğrenmek kadar kullanmak da önemlidir.

Şimdi “Niçin mantık?” sorusuna geri dönerek şunları belirtmek istiyorum: herkesin bildiği gibi, bugün bizim tanık olduğumuz bu çağda sofistler, sufestaiyye, mugalatacılar, yalnızca Atina’nın sokaklarında değil, dünyanın her yerinde ve dört bir köşesinde cirit atmaktadırlar. Çağımızda bilgi denilen şey, ilk ve ortaçağlarda olduğu gibi kapalı mekânlar, hoca ve öğrenciler arasında dolaşmıyor. Bilgi gelişmiş iletişim araçları sayesinde, zaman ve mekân gibi bir sınır tanımaksızın, doğru ve yanlış olanı neredeyse ayırt edilemeyecek şekilde görsel, işitsel ve yazılı basında ve sanal ortamlarda dolaşılıyor. Doğru-yanlış açısından kurumsal olarak denetlenmesi ve ayıklanması neredeyse imkânsız bir hale geliyor. Eli olan yazıyor, ağzı olan konuşuyor. Sonuç: tam bir bilgi kirliliği ve zihin teşvişi.

Şimdi böyle bir ortam içinde bulunan insanların ve özellikle öğrenim çağındaki gençlerin durumunu iyice düşünmek gerekir.

Denetlenemeyen ve engellenemeyen bu bilgi akışı ve bilgi kirliliği karşısında eli kolu bağlı çaresizce durup seyretmektense insanlara özellikle kurumsal öğrenim sürecinde bulunan gençlere eleştirel düşünmeyi, doğru ve yanlışın ölçütünü, mugalatacılarının insanları nasıl yanılttığını öğretebiliriz.

Bu anlatılanları gerçekleştirmek de ancak mantık bilimiyle mümkün olur. Mantığın bu işlevini, belli ölçüde yardımcı olsalar bile, asla dilbilim, sayıbilim (*ilmü’l-aded*), ölçübilim (*ilmü’l-mekadir ve’l-hendese*), varlıkbilim yerine getiremez.

Mantıktan beklenen yararın, ancak Fârâbî’nin *İhsâu’l-Ulûm*’daki bakış açısından, onun sekiz bölüm olarak tanıtip inşa ettiği mantığın bir bütün olarak öğrenilmesi ve öğretilmesiyle büyük ölçüde gerçekleşeceğini söyleyebiliriz.

Bugün ülkemizdeki mantık eğitim ve öğretimine baktığımızda durumun hiç de iç açıcı olmadığı ortadadır.

Bildiğim kadarıyla ülkemizde mantık eğitimi ve öğretimi yalnızca ilahiyat fakülteleri ve edebiyat fakültelerinin felsefe bölümlerinde okutulmaktadır. Bu kurumlarda yapılan eğitim-öğretimin nitelik ve niceliği dahi cây-ı münakaşadır. Ülkemizdeki kurumsal eğitimin ilk, orta ve yükseköğrenim olarak üç kademedede oluştuğunu düşünürsek, eğitim-öğretim ve araştırma müfredatımız içinde mantığın bir nazar boncuğu kadar bile yeri, önemi, ağırlığı ve etkisi yoktur. O zaman ülkemizin insanlarını ve gençliğimizi hiç durmadan artarak ve çoşarak akan bu büyük ve bulanık bilgi selinin akıntısına kapılmaktan ve boğulmaktan nasıl koruyacağız.

Oysa ilk, orta ve yükseköğrenimin bütün kademelerinde, belli bir ölçü ve düzen içinde, mantığın bütün bölümlerini tadrîcî olarak öğretmek, eğer bunu hakkıyla yapabilirsek insanımızı ve gençliğimizi yukarıda sözünü ettiğim tehlikelere karşı dirençli ve bağışıklık kazanmış hale getirebiliriz. İşte o zaman onları aklını doğru kullanan, zihin ve ruh sağlığı yerinde olan bireyler olarak görebiliriz.

Nitekim bilgi ve bilim eğitim ve öğretiminde mantığın vazgeçilmezliği, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın “mantık” ve “mantıkçı” için “ilm” kökünden türetilen “*ta'lîm*” ve “*mu'allim*” deyimlerini kullanmalarında da açıkça görülmektedir. Yine Aristoteles ve Fârâbî'ye birinci ve ikinci mantıkçı anlamında “muallim-i evvel” ve “muallim-i sâni” denildiğini hatırlamak gerekir. Yine zaman zaman Fârâbî ve İbn Sînâ'nın Aristoteles'in *Organon*'u için *et-Ta'lîm*, *et-Ta'lîmü'l-evvel* gibi isimler kullandığını söylemeliyiz. *İlm* kökünden gelen bütün bu

kullanımlar mantığın bilim eğitim ve öğretimiyle ne denli iç içe olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Niçin mantık sorusu başlığı altında yazmaya çalıştığım bu makalede amacım; mantık eğitim ve öğretiminin akıllı bir varlık olan insanın akıl ve ruh sağlığı için ne denli önemli olduğuna, oysa bu imkanın eğitim-öğretim kurumlarımızın müfredatlarında görmezlikten gelindiğine, bütün aymazlıkların sonucunda ortaya çıkabilecek olumsuz durumlara, ülkemizin genç mantıkçılarının dikkatini çekmek ve yukarıdaki önerileri tartışmaya açmaktır.

KAYNAKÇA

- el-Âmidî, Seyfüddin. “Dekâiku’l-Hakâik.” İçinde *Seyfuddin Âmidî’nin Dekâiku’l-Hakâik Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi*. Hazırlayan. Şerefettin Adsoy. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2014.
- el-Bağdâdî, Ebu’l-Berekât. *el-Kitâbu’l-Mu‘teber fi’l-Hikmeti’l-Îlahiyye*. Tahkik-şerh Yusuf Mahmud. Duha: Dâru’l-Hikme, 2012.
- el-Ebherî, Esîrüddin. “Beyânu’l-Esrâr.” İçinde *Esirüddin el-Ebherî’nin Beyânu’l-Esrâr Adlı Eseri (Tahkik ve İnceleme)*. Hazırlayan. Nur Belek. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
- el-Fârâbî, Ebû Nasr. *İhsâu’l-Ulûm*. Tahkik Osman Emin. Kahire, 1968.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid. *Mi’yâru’l-ilm: İlmin Ölçütü*. Çevirenler Ali Durusoy, Hasan Hacak. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

- Gilson, Etienne. *Ateizmin Çıkmazı*. Çeviren Veysel Uysal. İstanbul: İFAV yayınları, 1994.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. Çeviren Ahmed Cevdet Paşa. Yayına hazırlayanlar Yavuz Yıldırım ve diğerleri. Cilt 3. İstanbul: Klasik Yayınları, 2008.
- İbn Hazm. *et-Takrîb li-Haddi'l-Mantık*. Çevirenler İbrahim Çapak, Yusuf Arıkaner. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.
- İbn Sînâ. *Kitâbu'ş-Şifâ: II. Analitikler*. Çeviren Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006.
- Jourdain, Philip E. B. “The Logical Work of Leibniz.” *The Monist* 26, no 4 (1916): 504-523.
- er-Râzî, Fahreddin. “el-Mantıku'l-Kebîr.” İçinde *Fahreddin er-Râzî'nin el-Mantıku'l-Kebîr'inin Tahkik ve İncelemesi*. Cilt 2. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017.
- er-Râzî, Fahreddin. “Risâle fî Zemmi Lezzâti'd-Dünyâ.” İçinde *Fahreddin er-Râzî'nin Gayeci Ahlakı*. Hazırlayan. Ayman Shihadeh. Çevirenler. Selime Çınar, Kübra Şenel, 205-283. İstanbul: Nobel Yayınları, 2016.
- et-Tûsî, Nasîruddîn. *Ahlâk-ı Nâsırî*. Çeviren. Anar Gafarov, Zaur Şükürov. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.

EXTENDED SUMMARY

WHY LOGIC

Why is education of logic necessary? To answer this question, we need to consider the subject and history of logic. The subject of logic, as Ibn Sīnā, Abu al-Barakāt al-Baghdādī, Rāzī and Tūsī said, is knowledge. In other words, whatever is related to knowledge qua knowledge is the subject of logic and concerns the logic. Therefore, logic is the science of knowledge (‘ilm al-‘ilm).

When we consider the history of logic, the reason of necessity of logic will be seen clearly. The historical dialectic of logic has continued between the ‘eristic’ (destructive dialectic) which developed by the sophists and the ‘apodictic’ which developed by Aristotle since the time of the founder of logic, Aristotle. If we speak the traditional language of Arabic logic, the dialectic between mughālata and burhān or if we speak Avicennian concepts, the dialectic between wahm and reason (‘aql) is continuing. In other words, the dialectic is between the knowledge, which is not actually but just seems so and the knowledge, which is real.

In short, the logic that teaches the ways and methods of establishing a genuine contact with the entity prevents the sophistic tricks, which confuses and misleads the human mind. Even though Plato attempted to eliminate the destructive dialectics of the sophists by a constructive dialectic and especially geometry, he was not successful.

Aristotle prevented the destructive attitudes of the sophists who confuse youth's minds and leave them in astonishment even by taking their money on the streets of Athens. Aristotle advised young people to value both senses and mind. Thus, Aristotle's *Physics* was translated

into Arabic as al-Simā' al-Tabī and Sem'u'l-kiyān, which mean listening to the voice of nature. In addition, Ibn Sina, who improved Aristotelian logic, says that a scientist must listen to the voice of the existence (mawjud) in Kitāb al-Burhān (Analytica Posteriora / Posterior Analytics) by approving the call of listening to the voice of the existence.

Aristotle is the founder of logic and science. Since human is a rational and sensational being, what leads people to happiness is scientific knowledge. Logic is a science of tool that shows us how to use our minds, which provide us the scientific knowledge. Since "perfection cannot be with bad tools", this tool should be perfect, that is, it should be good. In other words, the art of sophists, which is mughālata, does not provide any true knowledge.

As a matter of a fact, some important logicians such as Aristotle, Fārābī and İbn Sīnā considered the art of mughālata not as a goal, but as an art that must be learned for being protected against diseased minds. In Ancient Age, Aristotle considered logic as a method of science and philosophy. However, in the middle ages, logic was seen as a tool of theology (kalām) by Jewish, Christian and Islamic scholars (especially Ash'arite) with exceptions such as Fārābī and İbn Sīnā.

For instance, in his al-Takrīb li-hadd al-mantiq, Ibn Hazm says that logic is unavoidable for understanding Qur'ān and Sunnah as well as logic is the criterion of all sciences. Likewise, all of Ibn Hazm's examples for syllogistics in this book are about fiqh and kalam.

As a Shafi'i scholar and Ash'arite theologian Ghazzālī, in his logical works Mi'yār al-'ilm, Mihakk al-nazar, al-Mustasfā, al-Qistās al-muktakīm offered logic as a tool-science for the Ash'arite scholars.

While explaining some logical issues, Ghazzālī chooses all his examples from the field of fiqh and kalam as Ibn Hazm did.

After Ghazzālī, logic and metaphysics have become a loyal servant of the Ash‘arite in the hands of theologians such as Rāzī, Tusī, Âmidī, Beyzāvī, Taftazānī who inherited the logic and metaphysics of İbn Sînâ. It is because the theologians who are called mutakallimun have thought that theology can only fulfill its social function with logic and that they can fight against sophists and skeptics only by help of logic. As a matter of a fact, Rāzī and Âmidī, in the introduction of their logical works, *al-Mantık al-kabīr* and *Daqâiq al-Hakâik*, have divided the sciences into two parts as requested (*matlub*) and intended (*maksud*) sciences for themselves and requested and intended sciences for others. Then they express that requested and intended science for itself is kalam, requested and intended science for others is logic. Both of these examples show that logic in eastern medieval is literally a loyal servant of theology. As Ibn Khaldun says in his well-known work *Muqaddimah*, the science of logic, which is under the service of theology, has largely lost its unity, which it had in the hands of Aristotle, Fārābī and Ibn Sînâ in the past.

Logic is neither a science of counting and measuring nor just linguistics. Logic is only the science of knowledge qua knowledge. The knowledge is the real contact of the mind with the being. This is valid for only those have mental health. Therefore, learning and teaching of logic makes the mind healthy, just as learning and practicing moral science provides emotional health. Hence, logic is an unavoidable and necessary science to learn for rational and mental health.